

C O B D E N — K Ö N Y V T Á R .

7. SZÁM.

DR. GRATZ GUSZTÁV

**POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI
LIBERALIZMUS**

*A Magyar Cobden-Szövetségben .1922. február 17-én
tartott előadás.*

A MAGYAR COBDEN SZÖVETSÉG KIADÁSA, BUDAPEST

Korvin Testvérek Budapest.

Fischer Ödön elnök: Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim! A Magyar Cobden Szövetség nyolcadik nyilvános ülését megnyitom és hálás örömmel üdvözlöm körünkben Gratz Gusztáv önmagyméltóságát. (Lelkes éljenzés és taps.) Az egyenes, becsületos reálpolitikus és a nagy tudású gazdasági szakember mintaképe ő, tehát mindenképpen hivatott arra, hogy mentorunk legyen, nekünk, akik a tájékozottság, a tudás, a jóhiszeműség és a becsület politikáját írtuk zászlónkra. Nincsen senki, aki a volt monarchiának gazdasági kapcsolatát jobban ismerné nálánál. A világháború alatt a Gyáriparosok Oszágos Szövetségének igazgatói székéből került oda, ahonnan mindvégig a gazdasági liberálizmust hirdette, a volt külügyminisztérium egyik legfontosabb osztályának élére, megnyugtatva a közvéleményt, mert mindenki tudta és érezte, hogy vele az élet realitásának ismerése és komoly értékelése vonul be a Ballplatzra. Ezt tudták róla külföldön is és ezért

kérték fel például a Carnegie-alapítvány részéről a volt monarchia gazdasági történetének megírására. A legműveltebb és legelsőrangúbb magyar publicisták egyike, (Úgy van! Úgy van!) aki a történelem és szociológia perspektívájába tud állítani minden kérdést, amit tollára vesz. A hangos ambíciók korában sem ismerte sohasem az egyéni aspirációt, a tudós szerénységével és a tudás Önérzetével hajolt meg a feladatok súlya alatt és így foglalta el pozícióját az állam gépezetében. (Úgy van! Úgy van!) A nemzetközi politika jelszavával sohasem hirdetett keresztes hadjáratot senki ellen, de mindenkor a legbecsületesebb nemzeti politikát csinálta a szó nemes értelmében. (Úgy van! Úgy van!) És bár megtarthatta volna a monarchia összeomlása után nagy kvalitásaihoz mért pozícióit, inkább itt maradt közöttünk, ez agyontiport kis országban, minden póz és frázis nélkül, hogy újraépíthesse a magyar romokon. A nemzeti politikát értékes eredményekkel csak az szolgálhatja, aki úgy látja a magyar politikai és gazdasági helyzetet és annak összefüggését és bekapcsolódását a nemzetközi politikába, mint Gratz Gusztáv, aki azonban természetesen találja azt is, hogy az internacionális lehetőségek kihasználása helyett a magyar kötelességet kell teljesíteni. — Kérem öexcellenciáját, tartsa meg előadását. (Élénk éljenzés és taps.)

Most körülbelül húsz éve az akkoriban gróf Andrássy Gyula vezetése alatt állt Társadalomtudományi Társaság előadássorozatát rendezett a társadalmi fejlődés irányairól. Ezeknek az előadásoknak a során én vállaltam akkor a liberális világfelfogás képviselőjét egyfelől a konzervatív, másfelől a szocialista törekvésekkel szemben. Már akkor kénytelen voltam megállapítani, hogy a liberális elvek, miután a múlt század hatvanas éveiben már-már diadalmaskodni látszottak, azóta részint általános okokból, részint az elvek hordozóinak hibái folytán fokozatosain visszaszorultak és elveszítették régebbi uralkodó pozíciójukat. Az azóta lefolyt két évtized, amelynek az egész világot megrázkódtató eseményei különben is sok tekintetben új világosságot vetettek az akkor tárgyalt problémákra, még fokozták a liberális törekvéseknek háttérbe szorulását és elnépszerűtlenedését. A háború maga és a háború által kikényszerített beavatkozások a társadalmi és gazdasági élet szabad fejlődésébe tökéletesen megváltoztatták és más irányba terelték az emberek gondolkodását és végletes felfogásokat juttatott érvényre, amelyek közt a liberális elv látszólag szétmorzsolódott.

A liberáliszmus ezen hanyatlásának okai részben általános természetűek, részben olyanok, amelyek magyarázatukat a liberáliszmus történeti megjelenési formái egyike-másika hibáiban lelik.

Az általános okok között szerepel elsősorban a *közérzésnek az a háttérbeszorulása*, amely már a múlt század utolsó évtizedeit is jellemezte és ezzel szemben az egyéni és osztályérdek politikai érvényesítésére irányuló törekvések erős előrenyomulása. A liberáliszmus, ha azt eszmeileg fogjuk fel, elvi ellentétben áll mindennemű osztályuralmi törekvésekkel. A feltétlen jogrendet, jogbiztonságot és jogegyenlőséget és ezen a kereten belül az erők sza-

bad mérkőzését hirdeti, amely biztosítja azt, hogy minden feladatot az végez el, aki arra a legalkalmasabb. Lényegével ellenkezik, hogy az állam a maga hatalmi eszközeivel egyetlen társadalmi osztályt, legyen az a nagybirtok vagy a kisgazdátársadalom, a nagytőke, a középosztály vagy az ipari munkásság, külön támogasson és hegemóniára emeljen. Mindezeknek az osztályoknak bajait és panaszait, vágyait és törekvéseit a liberális politikának is figyelembe kell vennie, de csakis a célból, hogy ezeket a különböző irányokat azután egy magasabb harmóniában, egy magasabb szintézisben egyesítse az emberi haladás, az emberek nagyobb tömegének tökéletesebb boldogulása érdekében. A liberális elvek szerint a politika nem egyéb, mint a közvélemény és a közakarat érvényrejuttatásának művészete és ez a művészet akkor a legtökéletesebb, ha minden jogosult és a köz szempontjából értékes törekvést a maga benső erejének, jelentőségének és jogosultságának megfelelő erővel juttat az államban érvényre. De a politikai és pártharcok kiélelésével mindinkább összeszorult azoknak köre, kik az egyes kérdéseket valóban így, a köz szempontjából, nem pedig a maguk egyéni vagy osztályszempontjai szerint ítélik meg. A háború előtt az volt a vélemény, hogy a hosszú békés időszak, amelyben akkor éltünk, váltotta ki az emberi önzésnek ezt a túltengését. Voltak talán, kik azt remélték, hogy a háborúban szükséges közös erő-kifejtés ismét szorosabban fogja összekapcsolni a társadalmi erőket és a közérdeket vissza fogja helyezni jogaiba. A tapasztalás mást mutatott. A háborúban megnehezedett életviszonyok csak mérheti enél fokozták az egyes társadalmi osztályok önzését és soha az egyéni és osztályérdek nem játszott be jobban a politikába, mint éppen most. Látuk ezt Magyarországon is a háborút követő forra-

dalom és ellenforradalmi törekvéseknek során. Látuk, mint használták ki a szociálista pártok, mihelyt erre alkalmuk nyílt, a maguk szervezetségét arra, hogy az államhatalmat egészen kezükbe ragadják vagy legalább is döntő befolyást gyakoroljanak rá, amellyel aztán arra törekedtek, hogy létező társadalmi szükségletek elhanyagolásával, sőt erőszakos elfojtásával a szabad fejlődést hatalmi szóval bizonyos, az általuk képviselt osztályérdeknek megfelelő irányba tereljék és a világot így átformálják a maguk képeére. És láttuk azután, amint ezek a forradalmi törekvések a történeti szükségszerűség erejével kiváltották azt az ellenkező áramlatot is, amely a forradalmi mozgalmakban oly romboló hatással érvényesült törekvéseket és irányzatokat, de az ezeket képviselő elemeket magukat is, az állam hatalmi eszközeinek kihasználásával és újból a szabad fejlődésnek megakasztásával elnyomni vagy legalább is háttérbe szorítani iparkodott. Ezek az extrém áramlatok nem voltak kedvezőek a liberalizmus szempontjából.

Meg lehet állapítani azt is, hogy *a demokratikus intézmények erős kifejlesztése is inkább a szélső álláspontokat képviselő osztálytörekvéseknek kedvezett, mint a középúton haladni kívánó liberálizmusnak.* A modern demokrácia fogalmát, amelyet ma már mondhatni az összes pártok átvettek, eredetileg a liberális tanok teremtették meg. A demokratikus eszme nem volt más, mint a liberális politika módszere. A liberális politika kutatta a társadalomban mutatkozó irányokat és törekvéseket, amelyeket egy magasabb harmóniában egyesíteni igyekezett és a demokratikus berendezésekben találta meg a módszert azok kipuha tolására. A liberalizmusnak tehát a demokrácia szükségszerű kiegészítő része. Egészen más a demokratikus jelszónak jelentősége azokban a pártokban, amelyek be-

vallottan vagy be nem vallottan valamely osztály-érdek különleges védelmére törekszenek, mert ezeknél a pártoknál a cél nem az általános közvélemény kipuhatolása, de rendszerint egy osztályérdeknek a demagógikus eszközökkel fölizgatott tömegek segítségével való érvényesítése. A liberálisizmus demokrácia nélkül tetet nem öltött, nem realizálható és sehol meg nem fogható üres fogalom volna. Viszont a demokrácia liberálisizmus nélkül nem más, mint út az államhatalom birtokbavételére, egy véletlenül összeverődött többség erőszakoskodása, amelynél csak az úr változik, de nem változik a zsarnokság maga. Azokra a tömegekre azonban, amelyek a demokratikus intézmények segítségével döntő befolyásra tesznek szert az állami életben és amelyekben az egyéni és osztályönzés nagyobb a közérzésnél, a liberális tanok lényegükénél fogva kevésbé vonzóak. Azok a pártok, amelyek egy bizonyos osztálynak az ő különleges érdekei tökéletes felkarolását helyezik kilátásba, mindig előnyben vannak a liberális pártok fölött, amelyek éppen az ilyen egyes osztályok érdekében folytatott politikát feltétlenül perhorreszkálják és ezért csak a felvilágosodottabb, az állami élet szükségszerűségeiről tisztultabb fogalmakkal bíró körökre támaszkodhatnak, amelyek a már demokratikus intézmények keretében döntő súllyal nem bírnak. A liberalizmust tehát e tekintetben tragikus sors érte: amikor lényegénél fogva kiterjeszteni igyekezett azok körét, akiknek politikai befolyást koncedált, egyúttal megásta saját sírját is, amelyből csak akkor fog feltámadhatni, ha a politikai műveltség elterjedésével a közérzés a nagy tömegekben is erőre fog kapni az osztályönzéssel szemben.

Nem lehet azonban tagadni, hogy a liberálisizmus hanyatlását részben a liberális álláspontot valló egyes politikusok és politikai pártok hibái is fokoz-

ták. Koronkint nagy különbség állt fenn a liberalizmusnak eszmei tartalma és történeti megjelenési formái között. Voltak esetek, amikor a liberális rendszernek egyik-másik történeti megjelenési formája azonosítani látszott a liberalizmust valamely osztály külön érdekeivel, egyszer a középosztályéval, másszor a nagytőkéével stb. Ez azonban mindig ellenkezett a liberalizmus lényegével, amely sohasem indul ki egyes társadalmi osztályoknak külön érdekéből, de mindig az összeseknek összefogására törekszik.

De nem fogadhatnám el a liberalizmus hanyatlása indokainak kutatásánál helyesnek azt a sokszor hangoztatott felfogást, hogy a liberálisizmus volt a korrupció melegágya. Még csak történetileg sem lehet a liberálisizmus és a korrupció között okozati összefüggést találni. Könnyű volna kimutatni, hogy a régi liberális kormányok idejében a nepotizmus, a protekció és a korrupció távolról sem öltött olyan méreteket, mint egyes későbbi kormányzati rendszerek idejében. De ha történetileg nem is így állnának a dolgok, ez mitsem bizonyítana a liberális eszme ellen. A liberális elv a teljes jogegyenlőség alapján azt követeli meg, hogy minden feladatot az végezzen el, aki azt a legcélszerűbben tudja megoldani. Akik ellenkező állásponton vannak, azok azt kívánják, hogy a gazdasági élet állami intézésénél ne egyedül ez a szempont legyen mérvadó, hanem az is, hogy az egyes feladatok megoldásánál azok részesíttessenek előnyben, kiket a véletlenül uralmon lévő kormányrendszer egyik vagy másik szempontból különösen megbízhatóknak, „a nemzet támaszainak“ tart. Azonban éppen ez az utóbbi rendszer nyújt tág teret mindennemű protekciónak, hoz létre monopolisztikus alakulatokat és válik ezáltal a korrupció szülőanyjává. Annyi igaz, hogy a liberálisizmus a leg-

előrelátottabbaknak, a legéletrevalóbbaknak kedvez, — de nem kell szükségszerűen kedveznie a legfurfangosabbaknak, a legkevésbé skrupulozusoknak is. Sőt az igen kifejtett jogérzést megkövetelő liberális politikának egyik elsőrendű feladata, ügyelni arra, hogy a gazdasági életben az egyéni és üzleti tisztesség szempontjai feltétlenül érvényesüljenek.

Ami a liberálizmus ellen hangoztatott azt a vádat illeti, hogy végső tendenciáiban romboló, destruktív hatással van az állam életére, azt szintén nem tartom igazoltnak. Ellenkezőleg, az összefesztársadalmi osztályok törekvéseinek állandó összeegyeztetésére, összefogására és kibékítésére törekvő irányzat, mely a liberális politika lényege, kifejezetten és határozottan konstruktív munka. Az imént említett vádak inkább a liberális táborban észlelhető bizonyos túlzásokra vonatkoznak. A régi liberális iskola mellett, amely a gondolatszabadságot hirdette, bizonyos radikális irányzatok kaptak lábra, amelyek a szabadgondolkodást írták zászlójukra. Az első türelmes minden más véleménnyel szemben, kutatja annak rugóit és igyekszik azt egy magasabb igazságba beolvasztani. A másik dogmákat állít fel arról, amit szabadgondolatnak tart és igyekszik azokat mindenkire ráerőszakolni. Ilvformán a szabadgondolkodás körülbelül ugyanazt a szerepet tölti be, mint az orthodoxia a protestantizmusban. A liberálizmus lényegénél fogva türelmes, a radikális szabadgondolkodók bizonyos szektáriusos gyűlölettel szállnak szembe a más véleményen lévőkkel. Az egyik ellenez minden erőszakos beavatkozást az élet szabad fejlődésébe, a másik a saját maga által felállított doktrínák erőszakos érvényesítésétől sem riad vissza. Azoknak a pártoknak eszközeivel küzd, kik a maguk osztályérdekét tolják előtérbe, de mégsem képes ezekkel versenyezni, mert míg ezek nagyon is megfogható,

valóságos érdekeket képviselnek, a doktrinair radikálizmus csak vértelen elméleteket hirdet. A liberálizmus inkább negatív jellegű irányzat, — pozitív programját a társadalomban egy adott időpontban érvényesülő összes áramlatok adják meg, amelyeket a köz érdekében össze kell fogni. A radikálizmus ad ugyan pozitív programot, de ez vagy más pártoktól kölcsönvett holmi, vagy pedig könyvszagú elmélet, amellyel a tömegeknél hatást elérni lehetetlen. Ezekről az élettől távolálló, doktrínakon nyargaló radikális irányzatokról talán állítható, hogy romboló hatással vannak az állami, a társadalmi életre, amelybe, — a liberalizmus szellemével ellentétben, — erőszakosan akarnak benyúlni a maguk teóriáinak megvalósítására. De lényegüket tekintve, ezek a törekvések voltaképpen ellentétben állanak a liberálizmussal, amelyből kiindultak.

A liberálizmus hanyatlásának eddig felsorolt okai mind olyanok, amelyek már a háborút megelőző évtizedekben is állandóan érvényesültek. A háború és az azt követő események azután fokozták ezt a processzust. Vájjon miért?

Nem érdemes bővebben foglalkozni azokkal, akik a liberálizmust akarják odaállítani bűnbaknak minden súlyos bajért és szenvedésért, amely az emberiséget a háború kitörése óta sújtotta és mérhetetlen jogos elégedetlenséget és keserűséget hagyott hátra. Hisz ellenkezőleg már a háború magában véve is elfordulás volt a liberálizmus elveitől, amely a nemzetek egymásközötti érintkezésében az emberi szolidaritás szempontjait akarja érvényre juttatni. Mindaz a mesterkélt rendszabály, amelyet a háború az azt folytató államokra rákényszerített, megannyi megsértése és arculcsapása volt a minden állami beavatkozást elvileg perhorreszkáló liberális tanoknak. Ami pedig a háborút követő forradalmakban történt, szintén teljes szembehelyezke-

dés volt a liberális elvekkel. Hisz a forradalmak lényege az, hogy erőszakkal hoznak létre vagy siettetnek megoldásokat, ahelyett, hogy a nyugodt fejlődést bevárnák. Ha tehát rossz volt a háború, ha rossz volt a háborúban előfordult beavatkozás az emberek szabadságába, mely önkényt és zsarnokságot teremtett és éreztetett mindenkivel szemben, ha rosszak voltak a forradalmak erőszakoskodásai, akkor tulajdonképpen a szabad fejlődés elveitől, a liberálizmus szellemétől való eltérés volt rossz és ekkor az ésszerűség inkább azt követelné, hogy az emberiség visszatérni igyekezzék azon az úton, amelyről saját kárára letévedt.

De azt sem tartom indokoltnak, hogy a háborúban tett új tapasztalatok igazolják a liberális elvektől való eltérést. A háború folyamán tényleg több kísérlet történt a gazdasági életbe való mesterséges benyulások formájában, amelyek merev ellentétben állnak a liberális gazdasági tanokkal. Ha ezek a kísérletek fényes eredményeket tudnának felmutatni, akkor a liberálizmustól való elfordulás talán érthető volna. De ennek éppen ellenkezője áll. Éppen a háború alatt tett kísérletek bizonyították be, hogy minden mesterkéltséggel állami beavatkozás a gazdasági életbe akkor, amikor bizonyos létező bajokat meg akar szüntetni, csak új bajokat teremt, amelyek sokszor lényegesen túlhaladják azokat az előnyöket, amelyeket ez intézkedések segítségével el lehet érni. Erre könnyű példákat felhozni. Ott van például a háborús évek közéleti politikája. Egyáltalában nem akarom állítani, hogy ennek a politikának alapelvei: az élelmiszerárak maximálása, az élelmiszeradagok megállapítása, végül a rekvirálások és az egész forgalom állami ellenőrzése, majd állami kezelése az akkori adott helyzetben hibás lett volna. Mindenki, aki akkor az állami ügyek intézésében résztvett, kénytelen volt erre az álláspontra

helyezkedni. A háború maga, amely a legerősebb eltérés volt a szabad és ennél fogva békés fejlődés útjától, — volt az eredendő bűn, amely maga után vonta azt a kényszert, hogy az élet egész vonalán beavatkozások történjenek. De bárki, ki ezzel az állami gazdálkodással bármilyen kapcsolatban áll, konstatálni fogja a rendszer teljes csődjét, aminthogy ez konstatálható volt az előző háborúk alatt tett igen hasonló tapasztalatokból is, — de hát az ember csak saját tapasztalatain okul és mások tapasztalatai mellett érzéketlenül megy el. Igen óvatosan és szerényen eleinte csak az árak maximálásáról volt szó, — de ez a szabadforgalomba történt beavatkozás azonnal maga után vont a árú a forgalomból teljesen eltűnt. Következnie kellett a másik lépésnek, az áru hatalmi szóval való igénybevételének, az úgynevezett rekvirálásoknak. Mi volt a következmény? A gazdaközönség megszűnt búzát, vagy olyan terményeket ültetni, amelyek szabadon értékesíthetők nem voltak és olyan cikkeket termelt, amelyeknek nem volt kötött forgalma és amelyekben kellő hasznot tudott elérni. Ilyformán az a különös helyzet állt elő, mely szabad gazdálkodás esetében soha elő nem fordulhat, hogy épp a legszükségesebb és a legfontosabb cikkek termelése állandóan csökkent, hogy például abban az időben, amikor a búzaszükséglet teljesen nem volt fedezve, leginkább ment vissza a búzával benőtt terület. Egy a készletek elrejtéséből származott látszólagos hiány tehát lassankint azon rendszabályok folytán, melyek az elrejtés ellen alkalmaztattak, valóságos hiánnyá változott át, azaz végeredményben a mesterséges rendszabályok tökéletesen az ellenkezőjét érték el annak, amit velük céloztak, nem tették könnyebbé a közellátást, hanem szerfelett megnehezítették azt és az egész ország gazdasági struktúráját rendkívül kellemetlenül be-

folyásolták. De tökéletesen ez a tapasztalat az ipar körében is. Amikor a szükségletek fedezése a nem elegendő mennyiségben rendelkezésre állott készletekből, a gyárak ellátása a nem elegendő mennyiségben rendelkezésre állt nyersanyagokkal s hasonló okok az ipar egyes ágainak központi igazgatás alá és állami ellenőrzésbe vételét eredményezték, ennek következménye volt a termelés megmerevítése kartellszerű alakulatokban, amelyek azzal, hogy nehézkessé tették a termelést, azzal, hogy megghiúsították a változó igényekhez való gyors hozzásimulást, azzal, hogy a fokozott munka segítségével elérhető több haszon elérésének lehetőségét csökkentették, azzal, hogy kikapcsolták a konkurrenciát és ehelyett a kartellszerűen központosított vállalatok mindegyikének kényelmesen és erőmegfeszítés nélkül bőséges hasznot biztosítottak, — nem serkentőleg hatottak a termelésre, hanem ellenkezőleg, megnehezítették azt. Vagy kell-e mondani, hogy a külső kereskedelem teljes kikapcsolása, amely a belső termelést állandóan jótékony módon befolyásolja és ebből a szempontból nélkülözhetetlen az ország gazdasági megerősödésére, mily egészségtelen viszonyokat teremtett meg nemcsak a fogyasztók, de a gazdasági közérdek szempontjából is? Egészen sajátos megfigyelni, hogy tulajdonképpen az összes mesterkéltséges gazdasági beavatkozások a fogyasztó érdekeinek megvédését mondják céljuknak, de azután az erőszakos benyúlások által adott lökések továbbadása révén végeredményben mégis a fogyasztót sújtják, sokszor úgy, hogy a fogyasztó, kit egy múltó konjunktúra, által reá rótt megterhelhetéstől akartak megóvni, ennek helyében azután egy állandó, többet le nem rázható megterhelhetetésben részesült.

Ha tehát egyfelől konstatálhatjuk, hogy a liberálisizmus a háború kitörése óta háttérbe szorult,

másfelől azonban azt is látjuk, hogy sem maguk az elégedelenséget kiváltó események nem róhatók a liberálisizmus terhére, sem pedig új tapasztalatok nem bizonyítják a liberális elvek helytelenségét, — akkor e feltűnő jelenség okát csak egyben találhatjuk meg: az emberi mentalitás egy sajátzerű megváltozásában, amely a háborúval járt együtt. A háború előtt az emberi mentalitás a szabadságra volt beállítva. Az egyéni jogokba való erőszakos benyulásokra a társadalom mindig igen élénken reagált. A közmeggyőződés akkor az volt, hogy az emberi jogokba való minden belenyúlás kárhuzatos és rossz — és a közvélemény minden bővebb indokolás nélkül pálcát tört az olyan rendszer vagy az olyan intézkedés felett, amelyről kiderült, hogy az az emberi jogokat, a jogrendet, jogbiztonságot és jogegyenlőséget sérti. Ez a meggyőződés oly mély volt, hogy a háború alatt is a kormányok csak félve és aggódva nyúltak mindenhez, ami a szabadságjogokba beleütközött, amikor azokat a háború szükségleteinek bizonyos mértékig elő kellett rendelni vagy fel kellett áldozni. Az a kényszerhelyzet azonban, amelybe a háború a kormányokat juttatta, hogy a szabad fejlődést a háború eredményeinek biztosítása érdekében megakasszák és egy a háborús érdek szempontjából mesterségesen megkonstruált mederbe tereljék, — lassankint átformálta az emberi mentalitást, amely rendszerint ellenőrzés és közelebbi megvizsgálás nélkül veszi át a külső benyomásokat. Amikor az emberek megbocsátani tanulták az emberi jogrendbe, jogbiztonságba, jogegyenlőségbe és szabadságba való benyulásokat, mihelyt azokat egy elismert cél, a háborús érdek, szentesítette, azonnal megteremtődött az a mentalitás, mely az egyes intézkedéseket sohasem önmagukban, hanem csakis céljuk szerint ítélte meg és ez a mentalitás vezetett arra a türelmetlenségre,

amellyel ma mindenki elfordul a szabad és szerves fejlődés eszméjétől és ama vélemény felé hajlik, hogy a kormányoknak csak akarniok, csak rendelkezniök kell és minden óhaj teljesíthető, minden baj meggyógyítható, minden hiba kiküszöbölhető és a társadalomnak olyan képet lehet adni, amilyent valamely véletlenül éppen uralkodó irány neki adni kíván. Amíg tehát a liberális felfogás alulról épít, a társadalmat mozgató erőkből indul ki, — a ma uralkodó mentalitás felülről, az állam segítségével igyekszik eszméit az egész vonalon keresztülvinni. Amíg a liberális felfogás a társadalmat szerves alakulatnak tekinti, mely önálló életet él és a maga saját, végelemzésükben minden emberi akaratbefolyástól független törvényei szerint keletkezik, fejlődik és alakul folyton át, addig a mai mentalitás az államot és társadalmat valamilyen mesterséges mechanizmusnak hajlandó tekinteni, amelynek működését az azt megkonstruáló és vezető mérnök akarata szabja meg.

E tekintetben különben némi kijózanodás máris érezhető. Az a belátás, hogy a mai komplikált gazdasági rendszer mellett a gazdasági életbe való belemenyülések nem feltétlenül hasznosak, mindinkább kezd terjedni, — bizonyos társadalmi osztályoknál azonban csak addig a határig, ameddig saját érdekeiről van szó. Arra már sokan rájöttek, hogy a saját érdekeikbe való állami beavatkozás kényelmetlen és csak visszas helyzetet teremt. De az a belátás még többnyire hiányzik bennük, hogy egészen hasonló a helyzet más foglalkozási ágakban is. Az emberi mentalitás majd akkor lesz normális, ha az emberek nemcsak saját maguk fognak iparkodni magukról lerázni az állami belemenyülések béklyóit, de másokra sem fognak akarni ilyen béklyókat rakni.

A liberalizmus hanyatlásának okai között nem említettem egyet, amelyre pedig már húsz évvel ezelőtt tartott előadásomban is utaltam: azt, hogy a liberalizmus nem mindig volt képes a maga politikáját megtölteni azzal a szociális tartalommal, amelyet a mai korszellem feltétlenül megkövetel.

A liberalizmus szabad folyást akar engedni az 'életnek és ebbe lehetőleg belenyúlni nem kíván. Aminthogy minden szerves alakulat legegyszerűbben akkor fejlődik, ha külső befolyások nem igyekeznek ezt a felfogást megbolygatni, úgy a liberális felfogás szerint az államnak sem szabad feleslegesen hozzányúlnia a társadalomban és ennek gazdaságában megnyilvánuló erők szabad érvényesülésébe. A kertész öntözheti, kapálhatja, trágyázhatja, gyomlálhatja palántáját, de nem húzhatja ki mesterségesen a földből, hogy növést siettesse. Éppúgy a liberális felfogás szerint a politikus is igyekezhetik kedvező atmoszférát teremteni egyes, szemében helyesnek látszó törekvések részére, eltávolíthat ezek útjából egyes akadályokat, de nem nyúlhat bele mesterségesen a társadalmi életfunkciókba és nem írhatja elő mesterségesen a társadalmi erők működését, egyeseket dédelgetve, másokat viszont elnyomva. Az államnak hivatása a jogrend, jogbiztonság és jogegyenlőség szempontjainak érvényesítése, — azon belül az erők szabad működésének van helye.

Az az egyenlőség azonban, amellyel ez a merev liberalizmus az egyes társadalmi erőket kezeli, a gyakorlatban igazságtalanságokra és egyenlőtleniségre vezet. A mai társadalmi berendezkedések mellett a szabadon mérkőző erők közül egyesek nagy túlhatalommal bírnak, mások teljesen gyöngék és ellenállásra képtelenek. A mereven keresztülvitt liberalizmus tehát, amikor színleg egyenlően jár el mindenkivel szemben, tulajdonképpen az egyenlőt-

lenséget perpetuálja. Ennélfogva a liberalizmusnak az a régi felfogása, amely az államot az éjjeli bakter szerepére akarja szorítani, az a felfogás, mely az egyenlőség elvét egészen mechanikusan fogja fel és ebből a szempontból ellenez, — mint azt egyes francia liberális politikai irányzatok teszik, — még olyan méltányos törekvéseket is, mint amilyen például a progresszivitás elvének az adózásba való bevitele, a mai korszellem mellett többé helyt nem állhat. A liberális politikának nem szabad arra szorítkoznia, hogy mindenkiel teljesen egyformán bánjon, — hanem abban kell megtalálni a maga hivatását, hogy mindenki úgy felvértezve és fel-fegyverezve léphessen a küzdőterre, hogy azokkal szemben, akikkel érdekellentétben áll, egyenlő ki-látásokkal vehesse fel a versenyt. Ebből következik, hogy a modern liberálizmusnak is ki kell egészülnie megfelelő szociális tartalommal, hogy neki is fel kell vennie programjába a gyöngébbek különös fel-kezelését és állami védelmiét. (Helyeslés.)

Ezzel azonban előáll a liberálizmusnak egy olyan árnyalata, amely nézetem szerint bizonyos, a háború alatt és a háború befejezése óta nálunk is megnyilvánuló törekvéseknek csak formájával és túlhajtásaival, de nem belső lényegével áll ellentétben, úgyhogy a két irány közötti kompromisszumot nem tartom lehetetlenségnek. Nálunk ezek a törekvések a kereszténység jelszavával mentek harcba. Aki a keresztény szellem alatt a felekezeti türelmetlenség szellemét érti, az szembehelyezkedik a liberális politikával. Aki liberális szellem alatt azt érti, hogy a gyöngéket minden támogatás és védelem nélkül ki kell szolgáltatni az erőseknek, az szembehelyezkedik a keresztény politikával. Aki ellenben a kereszténységet nagy megalapítójának egyenlőséget hirdető és minden erőszakot elítélő szel-lemében fogja fel, az azokkal, kik a liberálizmus

szellemével összeférőnek tartják a gyöngék fokozot-
tabb állami védelmét, igen könnyen meg fogja ma-
gát érteni. Az ilyen értelemben felfogott keresztény
irány nincsen ellentétben az ilyen értelemben fel-
fogott liberális felfogásokkal. A kettőnek lényege
ugyanaz: mindkettő az emberiség jó ösztöneire
appellál és azoknak akar szabad folyást engedni, fel-
adatát egyedül abban látva, hogy ezeket az emberi
ösztönöket nemesítse, javítsa és az emberiség, a
nemzeti és emberi szolidaritás szolgálatába állítsa.
Mindkettővel közös az egyoldalú, önző osztálypoli-
tika elítélése, aminthogy mindkettővel közös az eb-
ből folyó jogegyenlőségre való törekvés is. Lehet
tehát eltérés ama liberális és ama keresztény poli-
tika között, amely Magyarországon különböző idő-
pontokban napirenden volt vagy van, de ha a két
világfelfogás eszmei lényegét igyekeznünk kihámozni,
azonosaknak fogjuk azt találni. Maga a liberális
politika annyira a keresztény erkölcs álláspontján
áll, hogy más talajon, mint a keresztény világfel-
fogás talaján meg sem születhetett volna. Viszont
az is, aki a keresztény világfelfogás alapján áll,
ha vallásos meggyőződését politikai dogmákká
akarná átformálni, bizonyára oly eredményekre
jutna, amelyek a modern liberális törekvésekkel haj-
szálnyi pontossággal egyeznének. A két, ma egy-
mással szemben álló irány kibékülésétől, egymás
által való megtermékenyedésétől volna várható a
magyar politikának is az az új szelleme, amely a
nemzetnek annyira szükséges regenerálódását min-
dennél jobban mozdíthatná elő.

*

A liberálisizmus hanyatlása azonban nemcsak az
egyes nemzeti társadalmakon belül észlelhető, ha-
nem az egyes államok egymáshoz való viszonyát
illetőleg is.

Ezekben a kérdésekben, — a külpolitikában, — a liberalizmus tanai sohasem voltak uralkodóak. Létezett ugyan mindig az államok egymáshoz való viszonyának egy liberális koncepciója is, de ez soha döntően nem befolyásolta az egyes államok külső politikáját. E liberális külpolitikai koncepció az emberi szolidaritás nézőpontjából indult ki. Amint a liberális politika az egyes államokon belül az összes a társadalomban ható erők békés összefogására törekedett a nagy nemzeti célok érdekében, éppúgy az államok egymásközötti viszonyában az összes államokat a közös emberi célok érdekében akarta békésen sorompóba állítani. Erre a felfogásra azonban az emberiség mindeddig nem volt érett. És ezért az egyes államok politikája kifelé sohasem a közös célokból, hanem az államok saját érdekéből indult ki. Ez az érdek igen sokféle lehetett. Lehetett nemzeti, lehetett gazdasági, lehetett hatalmi érdek, — de mindig az illető államnak minden más megfontolástól függetlenül megállapított saját érdeke volt. A külpolitikában a nacionalista szempontok voltak mindig irányadók, amelyek egyes hatalmas államoknál imperialista szempontokká váltak.

Csak két ponton tudtak a liberális elvek az egyes államok közötti viszonyokba is behatolni. Az egyik ilyen pont a nemzetközi jog volt. A nemzetközi jogelveknek mind szélesebb és szélesebb körökre, újabb és újabb területekre való kiterjesztése azzal a célzattal, hogy ez úton nemzetközi jogrend teremthető, mely éppúgy eliminálja az egyes államok közötti erőszakos összeütközéseket, amint ez az egyes államokon belől megteremtett jogrend segítségével az ott észlelhető társadalmi ellentétek tekintetében történik, — határozottan a liberális felfogásokban gyökerezik. A másik pont, ahol a liberális elvek az egyes államok közötti viszonyt illető kérdésekbe is behatolni képesek voltak, a

gazdasági érintkezés terén található meg. Ha a hatvanas és hetvenes évek szabadkereskedelmi szelleme azóta védvamos irányzatnak is adott helyet, — senki sem gondolt arra, hogy saját országát valószínűs kínai fallal vegye körül, a személyforgalom és árucseré szabadságát megkösse, idegen tőkének saját területén vagy saját tőkéjének idegen területen való elhelyezkedését megnehezítse stb. E téren az összes kulturállamok között egy, csakis bizonyos vámrendszabályokkal mérsékelt szabadforgalmi rendszer uralkodott.

Sajnos, a háború és az azt követő események ezen a téren is igen erős visszafejlődést okoztak. Kivált a monstruozus békeszerződések, amelyek a háborút lezárták, tökéletesen megsemmisítették azokat a szerény kezdeteket, amelyek a nemzetközi viszonylatokban állandó jogrend megteremtése érdekében megnyilvánultak és teljesen keresztültörték a nemzetek gazdasági téren való szabad versengésnek elvét is.

Ami a jogrendre való törekvéseket illeti, egyedül a Népek Szövetségére vonatkozó szerződéses intézkedések tartják még fenn a régi tradíciókat és ha jelenleg az ezeken alapuló intézmények véznák és satnyák is, nem szabad letenni arról a reményről, hogy itt új kezdetről van szó, mely a mai emberi mentalitás megváltozása esetében még jelentékenyebb eredményekre is vezethet. Egyebekben azonban a békeszerződések a privilégizált és az elnyomott államok kategóriáit teremtették meg, ami teljesen ellenkezik a nemzetközi jogegyenlőséggel és teljesen ellenkezik mindazzal, amit a liberális hittvallás hívei a nemzetközi életben mint elérendő célt tűztek ki. Gazdasági téren pedig a nemzetek szabad versenye helyébe a győztes államoknak a legyőzött államok viszonyaiba való állandó benyúlásai léptek. Az államok egy részét gúzsba kötöt-

lék, abban a hiedelemben, hogy ezáltal a többieknek annál több mozgási szabadságuk lesz.

A tapasztalatok már eddig is azt látszanak mutatni, hogy a gazdasági szabadság ezen mesterséges megbénítása árt azoknak is, akiknek érdekében történt. Ha politikai téren nem is, de gazdasági téren már létezett a háború előtt is bizonyos az összes kul túr államok között kifejlődött érdekszolidaritás, mely minden gazdasági versengés közepette is állandóan érvényesült. Egyes országok fogyasztóképességének mesterséges leszorítása ezért bajokat és nehézségeket okozott azokban az államokban is, amelyek azt hitték, hogy az illető országok elszegényesedése az ő valóságos érdekük, mert ők voltak azok, akik e fogyasztóterületnek kihasználásából régebben jövedelmet húztak és most kénytelenek termelésüket leszorítani és munkásaikat elbocsátani. Sőt ugyanez a politika azáltal, hogy előmozdítván egy ország elszegényesedését, lerontotta pénzének értékét is, magának teremtett saját területén az eddigiéknél is veszedelmesebb versenytársakat. A mesterséges beavatkozások által teremtett helyzet oly bonyolult viszonyokat hozott létre, amelyek között senki nem tud eligazodni. Senki sem tudja, hogy melyik gazdasági belenyúlás mikor fog valamely közvetett hatásával az ő saját területén valahol robbanásokat okozni.

Ez az állapot teljesen megbénítja az üzleti életet, az üzleti forgalmat. A kalkuláció mind nehezebbé és nehezebbé válik. A legszolidabb termelési ágak kénytelenek spekulatív mozzanatoknak tág teret engedni. Biztosnak látszó számítások mároholnapra megdőlnék. Az üzleti élet tele van csapdákkal, amelyek ellen a tőketulajdonos, az árubirtokos a maga feltételeinek megszábasánál eleve védekezik. A következmény szertelen üzleti hasznok mellett, a fogyasztóknak szertelen megterhelése. A

legegyszerűbb gazdasági funkciókba otrombán állami szervek kapcsolódnak bele és komplikálttá teszik a legegyszerűbb gazdasági tranzakciókat, járhatatlannokká a legsimplább utakat. Ahol a kereskedelem azelőtt öt percen belül döntött, ott most hetekig kell bizonytalan eredménnyel szaladgálni kiviteli és behozatali engedélyek után és amikor ezek megvannak, sokszor maga az üzlet, amelyről szó van, nem lehetséges többé. Azelőtt, ha valaki üzleti útra indult, egy órával a vasút indulása előtt is elhatározhatta magát arra és másnap visszatérhetett, most útleveleknek, vízumoknak beszerzésével előbb napoknak kell eltelniök. A következmény az, hogy a termelés és a kereskedelem mindenütt stagnál, dacára annak, hogy a fogyasztás távolról sincs kielégítve. Mindenki nélkülöz, mindenki szegényedik, mindenki elégedetlen, de azért az államok hihetetlen vaksággal ragaszkodnak ezeknek az állapotoknak fenntartásához. Az emberi mentalitásnak egy sajátságos eltévelyedése ez. Az egész világ Auerbach megbabonázott pincéjéhez hasonlít és virágzó szőlőnek nézi a száraz kórót. Mindaddig, amíg ez a mentalitás meg nem változik, amíg vissza nem térünk a nemzetközi gazdasági életben régebben szokásban volt szabadforgalom rendszerére, amíg egyszóval a gazdasági életben bizonyos a mainál liberálisabb elvek érvényesülni nem fognak, a gazdasági élet mai bénasága nem lesz megszüntethető. (Élénk helyeslés.)

Magyarországnak azonban egyébként is jelenlegi nagy nemzeti céljaink elérésére mulhatatlanul szükség van azoknak a támogatására, akik a nemzetek egymás közötti viszonylataiba a liberális elveket igyekeztek belevinni, akik ennél fogva érzéktelenek az államok hatalmi érdekeivel szemben, de szívesen felkarolják az elnyomott és sorsuk megváltoztatásán munkáló népelemeknek törekvéseit. Ha valamilyen ellenségeink találtak támaszt ezek körében, most

a helyzet megfordult: ma mi vagyunk azok, akik támaszt találhatunk náluk azokkal az államokkal szemben, melyek velünk érdeellentétben állnak. Velük karöltve kell nekünk is törekednünk annak a mentalitásnak megváltoztatására, amely az emberi szolidaritás eszméje helyébe a győztes nemzetek mindenhatóságának és a legyőzöttek alárendeltségének perpetuálását tűzte ki céljául. Minden érdekünk azt kívánja, hogy közreműködjünk minden, egy új, az önrendelkezési jogon alapuló nemzetközi jogrend megteremtésére irányuló mozgalomban, minden érdekünk azt kívánja, hogy a gazdasági elzárkózottság rendszerét, amely ma elsősorban a mi saját elzárkózásunkra vezet, megdöntsük és keresztültörjük. Azok, akik a békeszerződésnek monstruozus gazdasági intézkedéseiből ma talán még hasznot húzhatnak vélnek, töprenghetnek azon, hogy az államok közötti érintkezésben milyen szempontok legyenek mérvadók. Mi, kik egészen kétségtelenül ezeknek a szerződéseknek, amelyekben az antliberális, nacionalista szellem tobzódik, áldozatai vagyunk, más utat nem követhetünk, mint hogy kapcsolatot igyekezzünk találni azokkal a liberális külföldi körökkel, kik saját elméleti meggyőződésük alapján osztják saját felfogásunkat ezekről a békeszerződésekről. ők e pillanatban egyetlen szövetségeseink, akiknek támogatásával tudjuk egyedül keresztülszakítani az előítéleteknek, tévedéseknek és hazugságoknak azt a rettenetes hálózatát, amely ma a külföldön a magyar ügyre vonatkozó tisztánlátást a legvilágosabb főknél is annyira akadályozza.

*

A liberális világfelfogás, amelynek érdekében ma szót emeltem, nem népszerű. A mi szenvedélyes politikai harcainkban az az irány, mely össze-

fogni és kibékíteni akar, nem pedig elválasztani, amely minden szélsőséges osztálypolitikát kerülve, kizárólag csak a közérdeket kutatja, — nem csábítja a tömegeket. De nem vagyok képes azok álláspontjára helyezkedni, akik ebben a helyzetben szükségesnek látják, hogy az árral úszva maguk is szélső jelszavakat hirdessenek, ha csak azért is, hogy aztán később, ha gyakorlati megvalósításukról van szó, enyhítsék vagy elejtsék őket. Nekünk nevelnünk is kell azokat a tömegeket, kiket az utolsó évek választási reformjai útján az ország Uraivá és a mi saját urainkka is tettünk. Ha ezt a feladatot senki nem vállalja, akkor miként akarjuk remélni, hogy közéletünk egészségesebb irányokba fog terelődni? A tömegeket azonban nem nevelhetjük másként, mint saját tapasztalatainkból és megfigyeléseinkből leszűrt saját meggyőződésünknek őszinte és becsületos hirdetésével. Tudom, magam is sok keserves tapasztalás útján tanultam meg, hogy a politika a kompromisszumoknak művészete. Ámde rájöttem arra is, hogy a politikus becsületességének mértékét mindig az adja meg, hol látja a határt, amelyen túl kompromisszumokba nem bocsátkozik. Évekig tartott közhivatali állásokban eltöltött szaktevékenység hosszú időre kikapcsolt volt a belpolitikai kérdésekből. Amikor most azok az események, amelyekbe a múlt évben belesodrótam, közhivatali pályámnak véget vetettek, ugyanaz az erős politikai meggyőződés és erős kötelességérzés, amely politikai fogságba juttatott, készítetett most, amikor a fogságban tulajdonképpen visszanyertem szabadságomat, amikor ismét nyíltan vallhatom nézeteimet, arra, hogy politikai meggyőződésemről őszintén szint valljak és hálásan köszönöm, hogy erre nekem alkalmat nyújtani méltóztattak. (Élénk éljenzés és taps.)

*

**

Az elnök: A Magyar Cobden Szövetség és vendégeink hálás köszönetét tolmácsolom öccellen-ciájának ezért a mélyen járó, nagyon érdekes elő-adásért, amelyben éles szemének perspektívájából láthattuk meg a nagyfontosságú aktuális problémák egyikét. Úgy érezzük, hogy gazdagabban távozunk innen a mai előadásról. (Úgy van! Úgy van!) Nagyon köszönöm szíves megjelenésüket és bezárom a Magyar Cobden Szövetség nyolcadik nyilvános ülését.